

VERBA VOLANT, SCRIPTA MANENT

Апстракт: Однос живе и писане речи тема је која заокупља пажњу истраживача од најстаријих времена па све до данас. У томе духу настала је и латинска изрека из наслова овога рада, а њен превод као да истиче несталност живе и постојаност писане речи. Аутор оспорава овакаво поједностављено тумачење латинске изреке и на једном илустративном примеру показује да је жива реч управо она која лети и тако омогућава да људи воде дијалог. Са друге стране писана реч понекад погрешно забележи оно што је речено. Али жива реч, и то је у раду најважније истаћи, може и сама да се избори за своју аутентичност и тако још исправи грешку коју је писана реч начинила.

Кључне речи: жива реч, писана реч, *verba*, *scripta*, Ерик Хавелок,

Уобичајени превод ове латинске крилатице *Речи лете, најписано остаје* показује несталност изговорене речи и потребу да се она запише како би се отргла од заборавља. А то значи да је писана реч схваћена као поузданији сведок у односу на усмену. Међутим, да ли је баш тако? Оспорио бих наведено значење поменуте изреке из неколиких разлога. Да ли речи које лете нужно ишчезавају и нестају? То је прво питање које се намеће. Ако је аутор ове изреке мислио да усмено изговорене речи нетрагом нестају, могао је узети неки глагол који у латинском има основно значење *нестати*, *проићи*, *уништити*. (*deleo*, *pereo*). А са друге стране, да ли је баш сасвим поуздано оно што се запише? Можда је аутор изреке мислио да су живе речи оне које лете, баш зато што су живе, а оне друге остају приковане на материјалу на коме су записане. Онако како је о њима судио и Платон. У дијалогу *Федар* овај грчки филозоф говори о значају вештине писмености коју је изумео египатски бог Теут. Египатски краљ Там је тражио од бога Теута да му објасни све вештине које је изумео и добио

је објашњење за сваку понаособ и, на крају, ону о писмености. Ево тога објашњења.

„Ово знање, краљу, учиниће да Египћани буду мудрији и да боље памте, јер је нађен лек за памћење и за мудрост.” Али Там одговори: „Веома довитљиви Теуте, један може да произведе вештине, а други да оцени колико је у њима штете и користи за оне који ће се њима служити. Тако си и ти сада, као отац писмених знакова, у доброј намери рекао супротно ономе што они могу. Они ће, наиме, у душама оних који их науче рађати заборав због невежбања памћења, јер ће људи, уздајући се у писмо, сећање изазивати споља страним знацима, а неће се сећати изнутра сами собом. Ниси, дакле, изумео лек за памћење, него за опомињање, а ученицима носиш привидну, а не истиниту мудрост, јер кад постану многослушалице без наставе, уображаваће себи да су и свезналице, иако су већином незналице и тешко подношљиви у саобраћају, јер су постали назовимудраци а не мудраци” (Platon: 175).

Проналаском писма човек није више био приморан да памти све што му је неопходно у разним животним ситуацијама, али управо због тога што се могао ослањати на оно што је записано, временом је изгубио, макар и делимично, способност памћења какву је имао у времену усмености. А тада је човек памтио само оно најнеопходније. Памтило се у стиху, једноставним начином. Оно што је једноставно, то је и потребно и неопходно за живот. Оно што је компликовано, није ни потребно. И тако није био оптерећен сувишним и непоробним информацијама које данас човеку више сметају него што користе. Човек нашега времена има многе информације, али по правилу ни о чему није благовремено обавештен. Информације долазе великом брзином и у таквоме обиму да их човек не може сагледати и он је под сталним притиском „тираније тренутка”. Познати антрополог Томас Ериксен, као што је познато, саставио је књигу под насловом *Тиранија тренутка*, бавећи се управо овом проблематиком савременог човека. (Eriksen: 5–219). Морамо на овоме месту да укажемо и на једну важну студију из пера Ерика Хавелока, *Муза учи да њише*, која је у целини посвећена проблему односа у коме стоје жива и писана реч. (Havelok: 5–168). Платонов суд о живој и писаној речи допунићемо још и кратким дијалогом у коме је, наравно, Сократ у главној улози.

„А о разлици између живе и писане речи Платон је овако судио:

Сократ. Дакле, онај ко мисли да је у писменом бележењу оставио неко учење о вештини, па и онај ко га прихвата као да ће из писмених знакова произићи нешто јасно и поуздано, тај је пун недотупавности и заиста не разумева Амоново прораштво, мислећи да писане речи имају још неки други смисао него тај да онога који зна подсети на оно о чему су писане. Федар. Баш је тако.

Сократ. Јер, ево, Федре, писмо има у себи нешто чудновато, и у томе оно заиста личи на сликарство: та и производи сликарске уметности стоје пред нама као да су живи; али ако их нешто упиташ, они сасвим

достојанствено ћуте. Исти је случај и код слова: човек би помислио да говори као да нешто разумеју; а ако их упиташ да схватиш нешто од онога што се говори, свагда казују само једно те исто. А потом: кад су једанпут написана, свака реч тумара овамо и онамо, исто тако к онима који је не разумеју као и онима којима није намењена, па се не зна с киме треба говорити, а с ким не. А зостављена и неправично ружена увек треба родитеља као помоћника: јер сама нити може себе одбранити нити себи помоћи.

Федар. И то си сасвим право рекао.

Сократ. А шта? Другу реч да огледамо, овој рођену сестру, не само на који начин постаје него и колико је по природи боља и моћнија од ове?

Федар. Која је то и како велиш да постаје?

Сокарт. Она која се с познавањем ствари уписује у душу онога који учи, а уме сама себе да брани и зна говорити и ћутати с ким треба.

Федар. Мислиш на живу и душату реч онога који зна, а чија би се писана реч могла с правом обележити као сенка живе.” (Platon: 176–177).

Латинска крилатица у наслову стално нас опомиње да изнова подсећамо читаоца на значење глагола *volō*, што значи *летети*. Речи које лете не ишчезавају, или нетрагом нестају, већ остварују живу везу међу онима који се на различите начине сусрећу без обзира на време и простор у коме се налазе. То су оне речи, како Платон казује, које умеју саме да се бране и знају да говоре и да ћуте с ким треба. Да ништа на свету не пропада без трага, па ни речи, може да посведочи и ова белешка из пера Ивана А. Иљина:

„Јер, уистину, можемо бити уверени да у развоју читавог света ништа не пролази без трага, да се ништа не губи, и ништа не ишчезава – ниједна реч, ниједан осмех, ниједан уздах...Ко је, макар једанпут, другом човеку донео радост срца, тај је, самим тим, побољшао читав свет; а ко уме да воли и радује људе, постаје уметник живота. Сваки божанствени тренутак живота, сваки звук појућег срца утиче на светску историју више него „велики” догађаји привреде и политике који се одигравају на површном и суровом плану земаљског постојања и чији је једини смисао, неретко, у томе да људи схвате њихову исквареност и проклетство...” (Иљин, *Појуће срце*: 191). Можда ће нам, макар у назнакама, у одгонетању овога питања помоћи и стихови Алексеја Константиновича Толстоја, које наводим према књизи Ивана Иљина, *Пућ ка очигледности*.

Узалуд мислиш, уметниче, да дела твојих си творац

Вечно су она лебдела над земљом, невидљива оку...

...Много је у простору невидљивих форми и нечујних звукова,

Много је у њему чудесних спојева и речи и светлости

Али да их пренесе може само онај, ко уме и да види и да чује,

Ко, уловивши тек обриса црту, тек сазвучје, тек реч,

Цело с њим увлачи сздање у наш свет зачуђени... (Иљин: *Пућ ка очигледности* 53)

Наведени текст као да је настао у дослуху са Платоновим дијалогом и његовим размишљањима о живој и писаној речи. Однос усмене, живе речи и оне писане, заокупља пажњу истраживача још од антике. У модерно доба наметнула се потреба да се одгонетне оно што је постало у науци познато као „Хомерско питање”. Да ли је песник под тим именом постојао и како су усменим путем кроз толике векове сачувани његови епови Илијада и Одисеја, пре него што су записани. Одговора још увек нема, барем на питање ко је био Хомер? Али се зато о начину усменог казивања и памћења доста зна захваљујући стручњацима у веома различитим научним дисциплинама који се баве овом проблематиком или се ње у доброј мери дотичу у неким граничним областима. Наша народна епска поезија била је, а и то је познато, поуздан ослонац за темељна истраживања која су указала на правац којим се мора ићи у решавању овога важнога питања о односу живе и писане речи од најстаријих времена па до данас. Тако су неке устаљене формуле усменог казивања постале сигуран водич ка разрешењу технике памћења која је помагала епским певачима да усменим путем, додуше увек на другачији начин, али поуздано преносе садржаје епске песме. (Dukat: 7–267)

А шта можемо данас рећи о односу живе и писане речи? Ево једне скице за могућу расправу и одговор на питање како усмена реч истрајава у неравноправној борби са својом млађом сестром – писаном речју. Није реч само о сукобу усмене и писане речи, већ о различитим културним образцима са којима се модерни човек срео – слушање на једној и читање на другој страни. И не само то. Поставља се увек изнова и питање да ли је усмена, жива реч, наспрам писане, електронске речи и посебно још слике, данас изгубила битку у животу савременог човека? По свему судећи, није. Речено нас обавезује да тај суд и оправдамо. Нека нам буде дозвољено да то о живој речи покажемо на једноме живоме примеру, дакле из личнога угла.

А то се догодило недавно, јануара 2013. Размишљао сам о теми моје кратке „светосавске беседе” којом сам се уобичајено и сваке године на Филозофском факултету, на дан школске славе, обраћао присутнима. Погледом сам тражио неку књигу из моје скромне библиотеке и, готово насумице, дохватио једну под насловом *Моји земљаци*, из пера Ђуре Дамјановића. Отворим књигу и почнем да читам текст под насловом *Хлад од игле*. Ево само дела текста који ми је послужио као основа за моју беседу.

Хлад од игле

„Једном нашем великом писцу причао је једном један кројач о свом шиваћем занату. Вајкао се кројач на ово и оно, и најзад рекао: Танак је хлад од игле. Писац М.Б. (писац који има два *ћ* у презимену) зачудио се овој заиста филозофској дефиницији игле. Велики М.Б. је, касније, ову кројачеву мисао штампано прокоментарисао на свој сатирични, пародијски начин. Писац М.Б. је, између осталог, рекао да би већ многи научници у свијету на „танком хладу од игле” одбранили докторске тезе, али, да је то, умјесто једног кројача, рекао Карл Маркс”. (Дамјановић: 85)

Надаље у есеју под горњим насловом аутор говори о једном стварном кројачу који се доселио у Београд и почео да се бави својим „шиваћим занатом”. Овај уводни део, учинило ми се тада, могао би да послужи као мото за моју „светосавску беседу”. У жељи да ипак проверим оправданост мојих намера овај текст изговорио сам, мање више у целости, пред мојим пријатељем Богданом Ковачевићем. Он ми је одсечно и самоуверено рекао да кројач није могао тако одговорити, већ да је морао рећи: мршав је хлад од игле. Сада могу рећи да сам у том тренутку био затечен и не знајући одговор једноставно сам заћутао. Прошло је само неколико дана после овог разговора када сам, у згради Српске академије наука и уметности, срео песника М. Б. са два *ћ* у презимену (Матију Бећковића). На моје питање да ли зна да је овај текст објављен он је одречно одговорио, али и одмах додао: *мршав је хлад од игле*. Као да је наслутио моје питање о кројачевом одговору. У том тренутку мени је било јасно да је у књизи Ђуре Дамјановића, не знам како, ова кројачева изјава погрешно забележена. Тада сам схватио да сам на трагу једног експеримента који показује да је жива реч, много старија од писане, у стању да се сама избори за своје постојање и облик у коме је настала. Поменути беседу изговорио сам на Савиндан 2013. на Филозофском факултету тако што сам заправо испричао како сам дошао на идеју да овај текст есеја на тему *хлага од игле* понудим као илустративни пример за поређење живе и писане речи.

Усуђујем се да кажем да је ово експеримент у коме је мој, сада покојни, пријатељ Богдан Ковачевић био заправо кључни сведок и да је његова опаска пресудно утицала на даљи ток у размрсивању овога клупка. У духу латинске крилатице *verba volant scripta manent*, да поновимо још једном, речи које лете заправо су живе и делатне, а не оне које нестају. А са друге стране, записане речи, често нису поуздани сведоци, као што наведени пример, уверени смо, јасно и недвосмислено показује.

Литература

1. Platon, *Fedar*, Prevod i napomene Dr Miloš N. Đurić, Kultura, Beograd, 1970.
2. Tomas Hilland Eriksen, *Tiranija trenutka*, Čigoja štampa, Beograd, 2003.
3. Erik Havelok, *Muza uči da piše*, Novi Sad, 1991.
4. Иван А. Иљин, *Пути ка очигледности*, Бримо, Београд, 2001.
5. Иван А. Иљин, *Појуће срце*, Београд, 2010
6. Zdeslav Dukat, *Homersko pitanje*, Globus, Zagreb, 1985.
7. Ђуро Дамјановић, *Моји земљаци*, Просвета, Београд, 1980.

Primljeno: 17. 01. 2018.

Odobreno: 30. 01. 2018.

Vojislav P. Jelić

VERBA VOLANT, SCRIPTA MANENT

Abstract: The relationship between spoken and written word has been the focus of much research since ancient times. This is attested by the above Latin proverb (Words fly, writings remain), whose interpretations seem to emphasize the unreliability of the spoken word and the reliability of the written word. The author of this paper challenges this simplified interpretation of the Latin proverb, and uses an example to illustrate that it is the spoken word which 'flies' and thus enables dialogue.

Keywords: Proverb, written word, verba, scripta, Eric Havelock.